

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

**ΕΝΑ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ**

Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (Ιούν. 1947-Ιούλ. 1947) Λεόντιος, όπως είναι γνωστό από τη βιογραφία του, γεννήθηκε το 1896 στη Λεμεσό και σε νεαρή ηλικία διετέλεσε μοναχός αρχικά στο μονύδριο του Αγίου Γεωργίου της Χαβούζας και στη συνέχεια στη Μονή του Αγίου Γεωργίου του Αλαμάνου, όπου εγκαταβίωναν οι Γέροντες του αγιογράφου μοναχοί Κύριλλος και Νήφων. Στο μεταξύ, γνωρίστηκε με τον Μητροπολίτη Κιτίου (1918-1937) Νικόδημο Μυλωνά, ο οποίος τον έθεσε κάτω από την προστασία του και τον χειροτόνησε Ιεροδιάκονο, τον Ιούνιο του 1919, ταυτόχρονα με την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο Λεμεσού. Ακολούθως, μετέβη στην Αθήνα με υποτροφία της Μητρόπολης Κιτίου για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, τις οποίες ολοκλήρωσε το 1923. Το ίδιο έτος επέστρεψε στην Κύπρο και υπηρέτησε αρχικά ως Ιεροδιάκονος της Μητρόπολης Κιτίου, διδάσκοντας θρησκευτικά στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας και ακολούθως, από τις αρχές Ιουλίου 1926, ως ιεροκήρυκας της Μητρόπολης Πάφου και καθηγητής στο Γυμνάσιο της πόλης. Ακολούθως, τον Ιούνιο του 1928, μετέβη στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής για ευρύτερες σπουδές στο Θεολογικό Ινστιτούτο της Νέας Υόρκης, τις οποίες ολοκλήρωσε τον Μάιο του 1930. Στο μεταξύ εξελέγη στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, στη θέση του θανόντος Μητροπολίτη Ιακώβου, οπότε επανήλθε στην Κύπρο και χειροτονήθηκε Επίσκοπος, τον Αύγουστο του 1930. Στο διακόνημα αυτό υπηρέτησε μέχρι τον Ιούνιο του 1947, που ανεδείχθη Αρχιεπίσκοπος Κύπρου¹.

Ο Λεόντιος υπήρξε ανάμεσα στους επιφανέστερους εκκλησιαστικούς ρήτορες των χρόνων της Αγγλοκρατίας και τα κηρύγματά του, κατά γενική ομολογία, συγκέντρωναν την προσοχή του λαού, λόγω της σαφήνειας και της

¹. Για τη ζωή του Λεοντίου βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία ⁵2001, σ. 219-220· Κωστή Κοκκινόφτα, «Τα νεανικά χρόνια του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Λεοντίου», *Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 6(2003)223-238.

γλαφυρότητάς τους². Ωστόσο, εκτός από τους ενθρονιστήριους λόγους και κάποιες ομιλίες και εγκυκλίους του, που περιλαμβάνονται στις σελίδες του περιοδικού «Απόστολος Βαρνάβας»³, πολύ λίγα άλλα κείμενά του είναι γνωστά. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται η μελέτη του για τη φήμη του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, όπως απορρέει από τη μετοικεσία των Κυπρίων στα τέλη του 7ου αιώνα στον Ελλησπόντο, οι εντυπώσεις του από το Μοναστήρι του Τιμίου Σταυρού της Αγγλικανικής Εκκλησίας στην Αμερική, όπου διέμεινε για μικρό χρονικό διάστημα με σκοπό την εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας, και η διατριβή του από τη φοίτησή του στο Θεολογικό Σεμινάριο της Νέας Υόρκης με θέμα την Εκκλησία και το Κράτος, κατά την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας⁴.

Επίσης, από την περίοδο που υπηρέτησε ως ιεροκήρυκας στη Μητρόπολη Πάφου, διασώζεται ένα πολύ ενδιαφέρον κείμενό του για τη ζωή των κατοίκων της Κύπρου των χρόνων του Μεσοπολέμου και τον θρησκευτικό τους βίο με τίτλο «Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών», που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στην εφημερίδα «Ελευθερία», τον Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1926⁵. Πρόκειται για ένα

2. Σε εφημερίδα της εποχής του θανάτου του, σημειώνονται τα ακόλουθα για τις ρητορικές του ικανότητες: «Ἰδιαίτεράν ἐντύπωσιν ἔκαμναν τὰ κηρύγματά του, τὰ ὅποια χαρακτήριζε σαφήνεια, ἐμβρίθεια και γλαφυρότητα ὕφους... Συνοδεύων κατά τάς περιοδείας του τόν ἀείμνηστον Μητροπολίτην Πάφου ἐκήρυττε εὐφραδέστατα τόν θεῖον λόγον καί διά τῆς ἀπλότητος τῶν τρόπων, τῆς προσηνείας καί τοῦ μελιχίου του ὕφους κατέκτα τάς καρδίας τῶν μαζῶν». Βλ. *Πάφος*, 31.7.1947. Παρόμοια σχόλια γίνονται και στον τύπο της περιόδου, που υπηρετούσε ως ιεροκήρυκας στις Μητροπόλεις Κιτίου και Πάφου. Ενδεικτικά βλ. *Χρόνος*, 30.4.1926, 11.7.1927.

3. Κατάλογος με τα κείμενά του από την περίοδο, που διετέλεσε Μητροπολίτης Πάφου και Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, δημοσιεύεται στο ευρετήριο του περιοδικού «Απόστολος Βαρνάβας». Βλ. Ανδρέα Βίττη, *Κλεις «Αποστόλου Βαρνάβα» (Επίσημου Περιοδικού της Εκκλησίας της Κύπρου)*, Λευκωσία 1998, σ. 439-440.

4. Βλ. Λεοντίου Σ. Λεοντίου, «Ο Αρχιεπίσκοπος Πάσης Κύπρου και Νέας Ιουστινιανουπόλεως, Πρόεδρος Παντός Ελλησπόντου», στον τόμο: Δημοφώντος Ενωτιάδου, *Παγκύπριον Λεύκωμα*, Λευκωσία 1925, σ. 11-26· Του ιδίου, «Holy Cross Monastery», *Χρόνος*, 12.10.1928, 19.10.1928, 2.11.1928· Του ιδίου, «Church and State in the Byzantine Empire», *American Church Monthly (New York)*, v. 28, no 1, July 1930, σ. 14 και εξής.

5. Ο πλήρης τίτλος του κειμένου, που αναδημοσιεύεται στη συνέχεια της ανά χειρας εργασίας, είναι Λεοντίου Σ. Λεοντίου, «Ηθική κατάστασις των κοινοτήτων ημών. Εντυπώσεις εκ της ποιμαντικής περιοδείας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου και Ιακώβου», *Ελευθερία*, 24.11.1926, 27.11.1926, 4.12.1926, 11.12.1926, 15.12.1926, 31.12.1926.

από τα τρία γνωστά κείμενα Κυπρίων κληρικών των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα, που αναφέρονται στη ζωή και τη θρησκευτικότητα των κατοίκων του νησιού. Είχαν προηγηθεί το επαναστατικό για τα δεδομένα της εποχής «Η κατάσταση του λαού», του Νικοδήμου Μυλωνά στο περιοδικό «Εκκλησιαστικός Κήρυξ», τον Οκτώβριο του 1917⁶, καθώς και το πολύ ενδιαφέρον «Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάσταση» του λόγιου Αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Καραπατάκη (1870-1953) στην εφημερίδα «Φωνή της Κύπρου», σε επτά συνέχειες από τον Οκτώβριο του 1921 έως τον Φεβρουάριο του 1922⁷. Αμφότερα είχαν στηριχθεί στις προσωπικές παρατηρήσεις των συντακτών τους από τις σχέσεις τους με τους κατοίκους των πόλεων και των χωριών της Κύπρου: του μεν Νικοδήμου ως περιοδεύοντος ιεροκήρυκος στα χωριά της κυπριακής υπαίθρου, του δε Γαβριήλ Καραπατάκη από τη δίμηνη επίσκεψή του, το καλοκαίρι του 1921, στην Κύπρο, μετά από συνεχή απουσία τριάντα τριών χρόνων.

Στην άμεση επαφή του με τους Κυπρίους της εποχής και τις διάφορες εκφάνσεις του κοινωνικού, εθνικού και εκπαιδευτικού τους βίου, στηρίχθηκε και ο Λεόντιος για τη συγγραφή του κειμένου του, όπως τις έζησε κατά τη διάρκεια των πολυήμερων περιοδειών του Μητροπολίτη Πάφου (1910-1929) Ιακώβου Αντζουλάτου στα χωριά της επισκοπικής του περιφέρειας⁸. Οι διαπιστώσεις, τόσο του Λεοντίου όσο και των άλλων δύο κληρικών, Νικοδήμου Μυλωνά και Γαβριήλ Καραπατάκη, από τη ζωή των κατοίκων της Κύπρου των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα είναι συγκλονιστικές: φτώχεια, αμάθεια, εκμετάλλευση από τους τοκογλύφους, αδιαφορία από τους κυβερνώντες, εξαθλιωμένη θέση της γυναίκας, ανελεύθερο εκπαιδευτικό σύστημα, ραγιαδισμός, προλήψεις, δεισιδαιμονίες και πολλά άλλα.

Όπως σημειώνει ο Λεόντιος, το θρησκευτικό συναίσθημα του λαού είχε κλονιστεί στις πόλεις, λόγω του υλιστικού πνεύματος, που κυριαρχούσε, και της 6. Νικοδήμου Μυλωνά, «Η κατάσταση του λαού», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 7(1917)465-473 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Η κατάσταση του λαού», *Πολιτιστική Κύπρος* 9(1997)37-44, 10(1997)36-44].

7. Γαβριήλ Καραπατάκη, «Αι εκ Κύπρου εντυπώσεις μου. Α΄ Θρησκευτικά. Η σημερινή του λαού θρησκευτική κατάσταση», *Φωνή της Κύπρου*, 25/8.10.1921, 18/31.12.1921, 25/7.1.1922, 1/14.1.1922, 15/28.1.1922, 29/11.2.1921, 12/25.2.1922. Για το κείμενο αυτό, καθώς και για δύο άλλες μελέτες του Καραπατάκη για την εθνική και εκπαιδευτική κατάσταση των Κυπρίων, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Κυκλώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 243-315, όπου και αναδημοσιεύονται.

8. Γι' αυτό και σημειώνει ως υπότιτλο του κειμένου του, ότι προέρχεται από τις «Έντυπώσεις ἐκ τῆς ποιμαντορικῆς περιοδείας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πάφου καὶ Ἰακώβου». Οι αναφορές στο κείμενο του Λεοντίου, που παρατίθενται, προέρχονται από το κείμενό του.

προσκόλλησης των περισσότερων κατοίκων στους ξηρούς τύπους και όχι στην ουσία της εκκλησιαστικής διδασκαλίας⁹. Παρόμοια, όπως αναφέρει, ήταν η κατάσταση και στα χωριά, όπου λόγω της αμάθειας και της πολύχρονης δουλειάς, η δεισιδαιμονία και οι προλήψεις είχαν άμεση επίδραση στη θρησκευτική συμπεριφορά του λαού, που έφτανε στα όρια της ειδωλολατρίας¹⁰. Σημειώνει ακόμη, ότι εξαιτίας της υποχώρησης της θρησκευτικότητας είχε αμβλυνθεί και το αίσθημα δικαιοσύνης¹¹, με αποτέλεσμα η πλειονότητα του λαού να υιοθετεί άνομους τρόπους στις συναλλαγές και στην καθημερινή του ζωή. Αναφέρει δε ως τέτοιους τους εμπόρους, τους τοκογλύφους, ακόμη και τους ανθρώπους που διαχειρίζονταν ιερά ή δημόσια ιδρύματα, από τα οποία προσπαθούσαν να αποκομίσουν προσωπικό κέρδος¹². Δεν εξαιρεί επίσης τον απλό λαό, αφού, όπως σημειώνει, πολλοί ήταν αυτοί, οι οποίοι είχαν υιοθετήσει ευτελή έθιμα και συμπεριφέρονταν με εγωισμό και αλαζονεία προς τους συνανθρώπους τους, και

9. «Τό θρησκευτικό συναίσθημα τοῦ λαοῦ ὑφίσταται τῷ ὄντι κλονισμόν ἰσχυρόν ἔν τε ταῖς πόλεσι καί τοῖς χωρίοις ἐξ αἰτίων, εἴτε διαφόρων, εἴτε καί τῶν αὐτῶν. Τό ὑλιστικόν δηλαδή πνεῦμα, ὅπερ διακρίνει τὰς οὕτω λεγομένας πεπολιτισμένας κοινότητας τῶν πόλεων, κυρίως κατά τούς ὑστέρους καιρούς, ἐγέννησεν ἀκόρεστον δίψαν ἡδονιστικῆς ἀπολαύσεως καί οὕτω σημαντικῶς ἐπηρέασε τό θρησκευτικόν συναίσθημα, τό ἐκ πνευματικωτέρας τάνάπαλιν ζωῆς στρεφόμενον καί παραδίδει ταύτας βαθμηδόν εἰς τήν ἐμπαθῆ λατρείαν τῆς ὕλης».

10. «Ὡς ἐκ τῆς θρησκευτικῆς των ἀγνοσίας παρορμώμενοι εἰς δεισιδαιμονίας καί προλήψεις, οὕτω δέ παραμελοῦσαι τό πνεῦμα τῆς θρησκείας καί προσκολλώμενοι εἰς τούς ξηρούς τύπους, λατρεύουσι τούτους ἐπί ζημίᾳ ἀνυπολογίστω τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας καί καταντῶσι λοιπόν εἰς τήν ειδωλολατείαν».

11. «Ὅπου λοιπόν τό θρησκευτικόν συναίσθημα ἠτόνησε καί ἡ ἀγάπη πρὸς τόν δίκαιον Θεόν διεσαλεύθη, ἐκεῖ καί τό αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης πρὸς τούς ἀνθρώπους ἡμβλύνθη καί ὁ σεβασμός πρὸς τήν ξένην περιουσίαν ἐξέλιπε».

12. «Διότι δυστυχῶς ὑπάρχουσι καί παρ' ἡμῖν οἱ δολιευόμενοι ἐν τῇ συναλλαγῇ των διά μέτρων καί σταθμῶν ἑλλιπῶν καί ἐξαπατῶντες τούς ἀπλοϊκωτέρους καί οἱ δι' ἐπιτηδείων διαφημίσεων διαδίδοντες νενοθευμένα προϊόντα καί ἐμπορεύματα, πολλάκις δέ καί ἐπιβλαβῆ εἰς τήν δημοσίαν ὑγείαν Ποῦ δέ νά κατατάξῃ τις τούς τοκογλύφους, τούς ὁποίους συνεχῶς δαιμονίζει ὁ παράνομος τοῦ χρυσοῦ τοκετός, ὥστε μέ φορτία δυσβάστακτα, νά δεσμεύουν τόν τράχηλον τῶν δυσμοίρων ὀφειλετῶν;».

ειδικά προς τους πάσχοντες¹³.

Στη συνέχεια, ο νεαρός ιεροκήρυκας προβαίνει σε αρκετές παρατηρήσεις ως προς τον θεσμό της οικογένειας και τη σημασία της εκπαίδευσης για τη διάπλαση του χαρακτήρα των νέων. Όπως αναφέρει, οι γονείς δεν μεριμνούσαν για τη θρησκευτική καθοδήγηση των τέκνων τους, αλλά ενδιαφέρονταν για τα πρακτικά ζητήματα της ζωής¹⁴, ενώ παρόμοια ήταν η τάση που επικρατούσε στην εκπαίδευση¹⁵ και στην Εκκλησία, όπου η πλειονότητα των κληρικών αδυνατούσε, λόγω αμάθειας, να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαπαιδαγώγηση της κοινωνίας και να επιδράσει θετικά στην ανύψωση της πνευματικής ζωής¹⁶.

Ο Λεόντιος δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στην καταγραφή των διαπιστώσεών του, αλλά προχώρησε και σε σαφείς προτάσεις για τη λήψη μέτρων που θα συνέβαλλαν στην ηθική ανασύνταξη των δυνάμεων της κοινωνίας, οι οποίες, κατά τη γνώμη του, θα αναζωογονούσαν τον πνευματικό της βίο. Διαπιστώνοντας ότι στις κοινότητες, όπου οι προύχοντες και οι «τα πρώτα φέροντες» ήταν τίμιοι και ενάρετοι, οι χωρικοί ήταν περισσότερο καταδεκτικοί για να υιοθετήσουν στάση ζωής που θα στηριζόταν στη χριστιανική ηθική¹⁷, εισηγείτο την ανάληψη δράσης μέσω αυτών, ώστε να επιτευχθεί η διαπαιδαγώγηση της

13. «Ἐντί τῆς προγονικῆς ἀρετῆς καί τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς τρομακτικῆ τῶν ἠθῶν ἔκλυσις ἀρχίζει νά ἐπικρατῆ, ἀνόητα καί ἐξευτελιστικά ἔθιμα, ἐγωϊσμός καί ἀλαζονεία, πολυτέλεια ἐξωφρενική καί ματαιοφροσύνη, διπροσωπία καί δολιότης, μοχθηρία καί φθόνος, πλεονεξία καί ἀπληστία καί σκληρότης καί ἀγριότης πρὸς τοὺς πάσχοντας καί τοὺς ἐνδεεῖς, ἐγείρονται πάντα ὡς κύματα ἀφρίζοντα καί ἀναταράσσοντα τὴν θάλασσαν τοῦ βίου εἰς ἀγρίαν καί φοβερὰν καταγίδα».

14. «Ἐν τοιαύτῃ δέ κοινωνίᾳ πόρρω ἀπεχούσῃ τῆς ἀγίας ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καί ἡ οἰκογένεια, ἡ βᾶσις αὐτῆς, δεινὴν διατρέχει κρίσιν... Ἡ οἰκογένεια σήμερον δέν φροντίζει νά καθοδηγήσῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν τὰ τέκνα τῆς, ὅπου θά εὖρωσι τὴν ἀληθῆ μὀρφωσιν καί ἠθικοποίησιν, βᾶσιν στερεὰν καί ἀκλινῆ διὰ τὸν βίον - οὐδέ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν σήμερον, ὁπότε αἱ θρησκευτικαὶ γνώσεις ἐθεωρήθησαν ἀποκλειστικῶς ἀναγκαῖαι διὰ τοὺς «καλογῆρους»».

15. «Καί αὐτὴ ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς μετεβλήθη ἀπὸ ἠθοπλαστικῆς εἰς τελείως πρακτικὴν».

16. «Σήμερον, ὁπότε καί αὐτός ὁ κλῆρος (ὀφείλομεν νά τό ὁμολογήσωμεν), ὅστις ἔπρεπε νά εἶναι ὁ λύχνος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, πλέει εἰς πέλαγος πυκνῆς ἀμαθείας».

17. «Παρητηρήσαμεν ὅτι εἰς ἐκεῖνας ἐκ τῶν κοινοτήτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, εἰς τὰς ὁποίας οἱ προὔχοντες καί οἱ ὀπωσδήποτε ὑψηλότερον ἰστάμενοι εἶναι τίμιοι καί ενάρετοι, ἐκεῖ καί οἱ χωρικοὶ εἶναι ἠθικοθρησκευτικῶς εὐπλαστοί».

κοινωνίας «διά του παραδείγματος»¹⁸. Πρότεινε δε, ως πρώτο μέτρο, την ενίσχυση και καθοδήγηση των τοπικών παραγόντων, ώστε τα καφενεία να μετατραπούν, με την εισαγωγή βιβλίων και γεωργικών εντύπων, σε αναγνωστήρια και μορφωτικά κέντρα, που θα συνέβαλλαν στη διάδοση προοδευτικών ιδεών και ηθικών αξιών ανάμεσα στους κατοίκους¹⁹. Επίσης, εισηγείτο την εμπλοκή των Μητροπόλεων και του ανώτερου κλήρου στην όλη προσπάθεια, με την έκδοση θρησκευτικών εφημερίδων μικρού σχήματος, που θα κυκλοφορούσαν ευρέως ανάμεσα στον λαό και θα μετέφεραν το μήνυμα του Ευαγγελίου σε κάθε κοινότητα²⁰. Κάτι που, όπως σημείωνε, ήταν εξαιρετικά δύσκολο να πραγματοποιηθεί από τους ελάχιστους ιεροκήρυκες, οι οποίοι υπηρετούσαν την περίοδο αυτή στις Μητροπόλεις²¹.

Ακόμη, πρότεινε την ίδρυση ιερατικού φροντιστηρίου σε μερικές από τις Μονές του νησιού, όπου θα προπαρασκευάζονταν κατάλληλα ενοριακοί εφημέριοι, λαϊκοί ιεροκήρυκες και ιεροψάλτες, οι οποίοι θα δρούσαν αργότερα στις

18. «Ἐπειδή ἡ κοινωνία ἡμῶν σήμερον εὐρίσκεται εἰς παιδικήν ἡλικίαν· καί καθὼς ἀκριβῶς τὰ παιδιά μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος, ἢ διὰ τῆς ξηρᾶς διδασκαλίας δύνανται νά παιδαγωγηθῶσιν, οὕτω καί ἐκεῖνη μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος, παρά διὰ τῶν ἀφηρημένων θεωριῶν χειραγωγουμένη ὑπὸ τῶν τεταγμένων λειτουργῶν της, εἴτε πνευματικῶν, εἴτε πολιτικῶν, δύναται νά προκόψῃ».

19. «Πρὸς τοῦτο πολὺ ὠφέλιμον νομίζομεν ὅτι θά ἦτο, ἐάν εἰς ἕκαστον καφενεῖον χωρίου, ἀντὶ τῆς τραπέζης τοῦ χαρτοπαιγνίου, ὑπῆρχε τράπεζα, ἐφ' ἧς νά εἶναι ἀποτεθειμένα ὠφέλιμά τινα βιβλία πρὸς διαφώτισιν τῶν χωρικῶν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων καί ἐξύμνησιν τῆς ἐργασίας, ἔτι δέ καί ἐφημερίδες, ἢ καί γεωργικόν περιοδικόν».

20. «Τότε καί ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκουσα τό κατάλληλον ἔδαφος κάλλιστα θά ἠδύνατο νά ἀναπτύξῃ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτῆς δρᾶσιν διὰ περιοδικοῦ ὑφ' ὧν τῶν Μητροπόλεων καί τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐκδιδομένου καί δι' ἠθικοκοινωνικῶν μικροῦ σχήματος ἐφημερίδων ὑπὸ τε τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καί μᾶς ἐκάστης τῶν Μητροπόλεων ἐκδιδομένων. Ταύτας, δέ θά ἐμελέτων οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις αὐτῶν καφενείοις, ἅτινα θά μετεβάλλοντο βαθμηδὸν εἰς εἶδος ἀναγνωστηρίων, ἀποσπῶντα τοὺς χωρικούς ἀπὸ τῶν ἐπιβλαβῶν ἔξεων καί πράξεων».

21. «Ἄλλ' ἐπειδὴ εἷς καί δύο ἱεροκήρυκες δι' ἐκάστην Μητρόπολιν δέν ἐπαρκοῦσιν, ὅπως περιοδεύωσιν ἐπαρκῶς ἐπαρχίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἑκατὸν καί πλέον κοινοτήτων καί περισσότεροι δέν δύνανται νά διορισθῶσι, λόγῳ οἰκονομικῆς ἀνεπαρκειᾶς, δέον νά ἐπισπευθῇ ὑφ' ἐκάστης τῶν Ἐπισκοπῶν ἡ ἴδρυσις - ἀσφαλῶς κατορθωτή, καθὸ ὀλιγοδάπανος - θρησκευτικῶν ἐφημερίδων μικροῦ σχήματος καί ὕλης ποικίλης, αἵτινες δύνανται νά εὐδοκιμήσωσιν ἀσφαλέστερον τῶν περιοδικῶν, ἵνα ὁ γραπτὸς λόγος ὑποκαθιστᾷ τὸν προφορικόν, κατὰ τό δυνατόν».

κοινότητές τους²². Θεωρούσε δε, ότι ο κυριότερος παράγοντας για την ενίσχυση του έργου της Εκκλησίας στη διδασκαλία του λαού και την πνευματική στήριξη του ήταν ο κατώτερος κληρικός, που έπρεπε να μορφωθεί επαρκώς για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του²³. Σημείωνε ακόμη, ότι σημαντική μπορούσε να είναι στο ίδιο ζήτημα και η συμβολή των διδασκάλων, αν καθοδηγούνταν για να δράσουν παιδευτικά και παιδαγωγικά και όχι χάριν της λεγόμενης πρακτικής αγωγής²⁴, καθώς και οι πνευματικοί άνθρωποι αν εμπλέκονταν δυναμικά και στρατεύονταν στην όλη προσπάθεια για την αναγέννηση του τόπου²⁵.

Αυτός ήταν, κατά τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο του νησιού, ο ρόλος της Εκκλησίας και προς την κατεύθυνση αυτή έπρεπε να επικεντρώσει το ενδιαφέρον της, ώστε να ανταποκριθεί στην αποστολή της. Για να επιτευχθούν, όμως, τα

22. «Πρός τοῦτο δύναται νά συνεννοηθῆ μετά τῶν Ἱερῶν Μονῶν, αἵτινες δέον νά καταβληθῆ προσπάθεια, ὅπως ἀναδιοργανωθῶσι κατά τό πνεῦμα τῶν ἱερῶν κανόνων πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων ἀδελφῶν· νά προσαρμοσθῶσι δέ καί πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, ἵνα ὠφελῶσι καί τήν κοινωνίαν, καταστῶσι δ' οὕτω κέντρα καρποφόρου δράσεως ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἰδρύσεως ἐν τινι ἐξ αὐτῶν Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου μέλλοντος νά προπονηῖ ἱεροκήρυκας τῶν χωριτικῶν κοινοτήτων, ἐφημερίους, ἐξομολόγους καί ἱεροψάλτας».

23. «Ὁμολογουμένως, ὅμως, ὁ κυριώτερος συντελεστής τῆς ἀποτελεσματικώτερης δράσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ κατώτερος κληρικός, ὅστις εἶναι τό καταλληλότερον ὄργανον εἰς χεῖρας αὐτῆς πρὸς θρησκευτικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ χριστεπώνυμου πληρώματος, ὡς ἀναστρεφόμενος καθ' ἡμέραν μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἔφθιμεν εἰπόντες, καί πρὸς ἠθικὴν τοιαύτην διὰ τοῦ παραδείγματος, καί πρὸς φιλανθρωπικὴν ἀκόμη διὰ τῆς παρορμήσεως πρὸς ἀλληλοβοήθειαν καί τὴν πρὸς ἀναπήρους ἐλεημοσύνην. Δεδομένου ὅθεν, ὅτι ὁ ὑπάρχων κληρικός ὑστερεῖ κατά πολύ τοῦ ὕψους εἰς ὅπερ ἔδει νά ἴσταιται, ἵνα καταστῆ ἄξιος ἐργάτης τοῦ ἀμπελῶνος τοῦ Κυρίου, πρέπει νά ἐκπαιδευθῆ καταλλήλως, ἔστω καί ἐκ τῶν ἐνότων διὰ φροντιστηριακῶν μαθημάτων ὑπὸ περιοδευσόντων ἱεροκλήρυκων, νά μὴ χειροτονῆται δ' εἰς τό ἐξῆς ἱερεὺς μὴ ἀπόφοιτος Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἐάν θέλη ἡ Κυπριακὴ Ἐκκλησία, νά παρακολουθῆ τὴν κίνησιν τῆς ἀναγεννήσεως τὴν ἐν τῇ λοιπῇ Ὁρθοδοξίᾳ».

24. «Οἱ διδάσκαλοι καθῆκον ἔχουσιν ἐκτός τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦ διὰ τῶν γραμμάτων, νά καλλιεργῶσι καί τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ ἰδικοῦ των παραδείγματος... Οὐ μόνον, ὅμως, ἐπὶ τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας τῶν μαθητῶν μεγάλην ἔχει ροπήν ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη τοῦ διδασκάλου διαγωγή, ἀλλὰ καί ἐπὶ τῆς κοινωνίας ὅλης».

25. «Ἡθικὴ πρᾶξις τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν ταῖς κοινότησιν δύναται νά ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν πολιτῶν καί τῶν ἀγροτῶν πολύ ἀποτελεσματικώτερον παρά πολυετῆς διδασκαλίας ἀφηρημένων ἐννοιῶν ἐναντία πρὸς τό παράδειγμα».

ανωτέρω, όπως σημειώνει απαιτείτο η λύση του περίφημου Εκκλησιαστικού ζητήματος²⁶ και η οριστική τακτοποίηση των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Εκκλησία, ώστε να καταστεί δυνατή η ορθολογικότερη διαχείριση της περιουσίας της και η εξασφάλιση ικανοποιητικής μισθοδοσίας του ενοριακού κλήρου²⁷. Απαλλαγμένος έτσι ο τελευταίος από τον συνεχή αγώνα για επιβίωση, θα αφοσιωνόταν χωρίς περισπασμούς στη διάδοση των αρχών του Ευαγγελίου και στην πνευματική προκοπή των μελών της Εκκλησίας²⁸.

Στη συνέχεια, ο νεαρός ιεροκήρυκας αναφέρεται στη σημαντική συμβολή των ψυχωφελών βιβλίων και στην αναγκαιότητα της διάδοσής τους για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των Κυπρίων της εποχής. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα, ότι η Εκκλησία οφείλει να ενδιαφερθεί για τη συνεχή θρησκευτική εκπαίδευση του λαού, με την ίδρυση Καθητικών σχολείων για τα παιδιά, την έναρξη της λειτουργίας κυριακάτικων μαθημάτων για ενήλικες σε θρησκευτικές οργανώσεις και συλλόγους και με την ευρεία διάδοση της Αγίας Γραφής²⁹.

Το κείμενο του Λεοντίου μπορεί να υστερεί ως προς το αντίστοιχο του Νικοδήμου Μυλωνά, που διακρίνεται για τη δύναμη του λόγου και τις παρατηρήσεις του συντάκτη του γύρω από όσα συντελούσαν στην ηθική παρακμή του λαού. Παρουσιάζει, όμως, εξαιρετικό ενδιαφέρον και αποτελεί μία σημαντική πρωτογενή πηγή μελέτης της λαϊκής ζωής στην Κύπρο των πρώτων χρόνων του

26. Για το Εκκλησιαστικό ζήτημα, κατά τη δεκαετία του 1920 βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2006, σ. 88-96.

27. «Πρός ἐκτέλεσιν, ὅμως, τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ρηθέντων, ἧτις θά παρουσιάσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀντιλαμβανομένην τὴν κρισιμότητα τῶν νῦν καιρῶν καί πρὸς ἀξιοπρεπῆ μισθοδοσίαν τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅστις ὡς ἐγγράμματος θά ἔχῃ τὰς λογικωτάτας του ἀξιώσεις καί πρὸς προστασίαν τῆς ἱερᾶς περιουσίας καί τὴν ἀρίστην καί ἐπωφελῆ χρησιμοποίησιν αὐτῆς, ἀπαιτεῖται σύντομος ἢ λύσις τοῦ πολυθρυλήτου Ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν Ζητήματος καί ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς του ἀπόψεως».

28. «Διὰ τῶν ἱερῶν μυστηρίων καί τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου, νά διαδίδωσι τὸν φωτισμὸν καί ὑποβοηθῶσιν, ὡς καλοὶ γεωργοὶ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κυρίου, τὴν ἐπίδοσιν καί προκοπὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας».

29. «Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει πάντοτε νά ἐργάζεται ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐπιβλέπουσα καί τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καί τὰ εἰσαγόμενα θρησκευτικὰ βιβλία· δέν πρέπει ὅμως νά περιορίζηται μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ νά ἐξακολουθῇ τὴν θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν καί κατόπιν ἐν τοῖς Καθηγητικοῖς Σχολείοις, Κυριακοῖς μαθήμασι διὰ τῶν θρησκευτικῶν ὁργανώσεων καί Συλλόγων καί διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ βιβλίου τῶν βιβλίων, τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς πᾶσαν οἰκογένειαν».

20ού αιώνα, γι' αυτό και αναδημοσιεύεται στη συνέχεια, ώστε να γίνει ευρύτερα γνωστό.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΗΘΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΗΜΩΝ

Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ποιμαντορικῆς περιοδείας τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου
Πάφου κου Ἰακώβου

Παρακολουθήσας τὴν ποιμαντορικὴν περιοδείαν τοῦ Σεβασμιωτάτου ἡμῶν Μητροπολίτου Πάφου ἀνά τὰς κοινότητας τῆς θεοσώστου αὐτοῦ ἐπαρχίας κατενόησα ἤδη ἐμπειρικῶς τὴν ἀναγκαιότητα ταύτης, ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν συγκρότησιν τοῦ χριστεπωνύμου ποιμνίου καὶ τὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ εἰς νομὰς σωτηρίους. Καὶ τῷ ὄντι, διότι ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία σκοπὸν ἔχει πρακτικόν, νὰ ρυθμίσῃ τὸν βίον τοῦ νέου ἐν τῇ χάριτι αὐτῆς ἀνθρώπου οὕτως ὥστε ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν ἠθικὴν προαγόμενος, νὰ συνεισφέρῃ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων του, ὅπως καταντήσῃ ἡ χριστιανικὴ κοινωρία ἐπὶ τῆς γῆς πιστὴ εἰκὼν τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὅπως διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πολιτικὴν πρόοδον ὑπάρχει ἀνάγκη ἐντατικῆς ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, οὕτω καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων καὶ τῶν ἠθικῶν τοιούτων χρειάζεται ἡ ἐργασία τῶν ἀρμοδίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἄοκνος καὶ ἄγρυπνος, ὥστε διὰ τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου, νὰ διαδίδωσι τὸν φωτισμὸν καὶ ὑποβοηθῶσιν, ὡς καλοὶ γεωργοὶ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κυρίου, τὴν ἐπίδοσιν καὶ προκοπὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων οἱ Ἐπίσκοποι ἀπὸ καταβολῆς τῆς θεοδμήτου Ἐκκλησίας καὶ πρὸς ἐπόπτευσιν διὰ τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τὴν ἱεροπρεπῆ τοῦ κλήρου διαγωγὴν περιοδεύουσι τὴν ἐπισκοπικὴν αὐτῶν παροικίαν καὶ πληροφοροῦσιν ἑαυτούς ἐκ τοῦ σύνεγγυς περὶ τῶν ἀνωτέρω, στοιχοῦντες τῷ παραδείγματι τῶν θείων Ἀποστόλων καὶ τῶν πρώτων ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας Ποιμένων. Οὕτω καὶ νῦν, διὰ τῆς ἐν λόγῳ περιοδείας, ἐκτός τῶν ἄνω ἀποτελεσμάτων ἐνεσταλάχθη μὲν βάλσαμον παρηγορίας εἰς τὰς καρδίας τῶν χριστιανῶν, πιεζομένας δεινῶς ὑπὸ τῆς κρατούσης κακοδαιμονίας, καὶ ἀφοῦ οὕτοι ἤντησαν ψυχικὸν θάρρος, ἐκαλλιεργήθη ἐν αὐτοῖς πίστις καὶ ἐλπίς πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀργαλέου ἀγῶνος τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἠντλήσαμεν διάφορα διδάγματα καὶ ἔσοχμεν ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἅς τινὰς συνοψίζομεν ἐν τοῖς ἐξῆς, τὴν διόρθωσιν ταύτης ἐπιποθοῦντες καὶ καλῶς γνωρίζοντες, ὅτι πᾶσα κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις, ἦν πάντες ἐπιδιώκομεν, δέον νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τοιαύτης διὰ νὰ εἶναι σταθερὰ καὶ διαρκῆς.

Οὕτω δὲ συμβάλλομεν καὶ εἰς τὴν ἀρμονίαν τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀγαπητῆς «Ἐλευθερίας» πρὸς ἐξιχνίασιν τῶν αἰτίων τῆς σημερινῆς ὑλικῆς κακοδαιμονίας, καθ' ὅσον σπεύδομεν νὰ σκιαγραφήσωμεν, ἔστω καὶ ἐν ἀδραῖς γραμμαῖς, τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν τοιαύτην, ἐξ ὧν ἤρτηται κατὰ μέγιστον μέρος καὶ ἡ

κοσμική καί οικονομική, ὥστε προσέχοντες τόν νοῦν εἰς τήν ἐκείνης διόρθωσιν, νά καταντήσωμεν εἰς τάς ἀρίστας σκέψεις, ὡς πρός τήν ἀσφαλῆ διόρθωσιν τῆς τελευταίας.

Τό θρησκευτικό συναίσθημα τοῦ λαοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ κατά τε τήν Φιλοσοφίαν καί τήν Θεολογίαν τήν κρηπίδα τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, καί ὡς ἐκ τούτου δέον νά ἐξετασθῇ πρῶτον, ὑφίσταται τῷ ὄντι κλονισμόν ἰσχυρόν ἐν τε ταῖς πόλεσι καί τοῖς χωρίοις ἐξ αἰτίων, εἴτε διαφόρων, εἴτε καί τῶν αὐτῶν. Τό ὑλιστικόν δηλαδή πνεῦμα, ὅπερ διακρίνει τάς οὕτω λεγομένας πεπολιτισμένας κοινότητας τῶν πόλεων, κυρίως κατά τούς ὑστέρους καιρούς, ἐγέννησεν ἀκόρεστον δίψαν ἡδονιστικῆς ἀπολαύσεως καί οὕτω σημαντικῶς ἐπηρέασε τό θρησκευτικόν συναίσθημα, τό ἐκ πνευματικωτέρας τάνάπαλιν ζωῆς στρεφόμενον καί παραδίδει ταύτας βαθμηδόν εἰς τήν ἐμπαθῆ λατρείαν τῆς ὕλης.

Ἐξ ἄλλου αἱ κατώτεροι τάξεις τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων παραδειγματιζόμεναι καί ὡς ἐκ τῆς θρησκευτικῆς τῶν ἀγνωσίας παρορμώμεναι εἰς δεισιδαιμονίας καί προλήψεις, οὕτω δέ παραμελοῦσαι τό πνεῦμα τῆς θρησκείας καί προσκολλώμεναι εἰς τούς ξηρούς τύπους, λατρεύουσι τούτους ἐπί ζημίᾳ ἀνυπολογίστῳ τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας καί καταντῶσι λοιπόν εἰς τήν εἰδωλολατρείαν, λατρεύουσι καί αὐταί τάς ἡδονάς καί τήν ὕλην.

Ἐάν δέ τώρα θελήσητε, νά στρέψητε ἐταστικόν τό βλέμμα καί ἐπί τῶν χωρτικῶν κοινοτήτων, θά τάς εὕρητε οὐδέν ἥττον διατελούσας ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει, καθ' ὅσον καί αὐταί κακῶς παραδειγματιζόμεναι ἐκ τῶν πόλεων, ἤ καί ἐπί τῆς ράχεως φέρουσαι οἰκτρᾶν τοῦ χρόνου τῆς δουλείας θρησκευτικῆν παράδοσιν καί γέμουσαι προλήψεων γελοίων καί δεισιδαιμονιῶν ἀθλίων ἄγονται καί ἄκουσαι εἰς τήν ἀνεπίγνωστον εἰδωλολατρεία ἐμπαθῶς προσκολλώμεναι εἰς τάς κατωτέρας ἡδονάς καί τήν λατρείαν τῆς ὕλης. Καί νῦν ἐκ τοιοῦτου θρησκευτικοῦ καταντήματος τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν σημερινῶν χριστιανῶν εἶναι φανερόν, ὅτι δέν θά ἡδύνατο νά προέλθῃ ἠθική κατάστασις παρήγορος, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι πάντοτε ἀπόρροια ἀναλόγων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Ὅπου λοιπόν τό θρησκευτικόν συναίσθημα ἠτόνησε καί ἡ ἀγάπη πρός τόν δίκαιον Θεόν διεσαλεύθη, ἐκεῖ καί τό αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης πρός τούς ἀνθρώπους ἠμβλύνηται καί ὁ σεβασμός πρός τήν ξένην περιουσίαν ἐξέλιπε καί οἱ κλέπται καί λησταί δέν περιφέρονται πλέον πάνοπλοι εἰς τά ὄρη, ἀλλ' ὑπό τό ὄνομα τοῦ ἐντίμου ζῶσιν ἐν μέσῃ κοινωνίᾳ. Διότι δυστυχῶς ὑπάρχουσι καί παρ' ἡμῖν οἱ δολιευόμενοι ἐν τῇ συναλλαγῇ τῶν διά μέτρων καί σταθμῶν ἐλλειπῶν καί ἐξαπατῶντες τούς ἀπλοϊκωτέρους καί οἱ δι' ἐπιτηδείων διαφημίσεων διαδίδοντες νενοθευμένα προϊόντα καί ἐμπορεύματα, πολλάκις δέ καί ἐπιβλαβῆ εἰς τήν δημοσίαν ὑγείαν. Κινοῦνται ἐξ ἄλλου ἐμπόρια, ἐν οἷς πρωτεύει τό ψεῦδος καί ἡ ἀπάτη καί ἡ κερδοσκοπία ἡ ἄνομος παίζει πρόσωπον ταχυδακτυλουργοῦ, καταχρήσεις ἀκούονται καί τάσις ἐκδηλοῦται συχνῶς πρός πλουτισμόν διά μέσων ἀθεμίτων, καθ' ὅσον ἀκούεται, ὅτι ὁ τάδε πωλῶν ὕδωρ ἀντί γάλακτος ἔπλασεν ἐκ

τοῦ μηδενός περιουσίαν κολοσσιαίαν καί ὁ ἄλλος πωλῶν οἶνον νενοθευμένον, ἧ κολοκύνθια παρεσκευασμένα εἰς βούτυρον καί τόσα ἄλλα, ὁμοίως ἀπέκτησε πληθύν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν.

Ποῦ δέ νά κατατάξῃ τις τούς τοκογλύφους, τούς ὁποίους συνεχῶς δαιμονίζει ὁ παράνομος τοῦ χρυσοῦ τοκετός, ὥστε μέ φορτία δυσβάστακτα, νά δεσμεύουν τόν τράχηλον τῶν δυσμοίρων ὀφειλετῶν; Καί ἄρά γε νά τό πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπάρχουν μεταξύ ἡμῶν ἄνθρωποι ἰδιοτελῶς διαχειριζόμενοι δημόσια, ἧ ἱερά καθιδρύματα καί πλουτίζοντες εἰς βάρος τοῦ κοινοῦ καί τῶν θείων; Ἐτέρωθεν ἀγρόται μεταθέτουσι τά σύνορα τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἵν' ἀφαιρέσωσι λάθρα ἐκ τῆς γειτονικῆς γῆς, ἧ ἔχοντες διαθέσιμα χρήματα δέν πληρώνουσι τά χρέη των, ἀλλά ζῶσιν εἰς βάρος τῶν δανειστῶν των κλονίζοντες οἱ ἴδιοι τήν οἰκονομικήν των πίστιν καί τήν ἠθικήν των ὑπόστασιν.

Ἄλλοῦ ἡ ραστώνη βασιλεύει καί σώματα ἠράκλεια σήπονται ἐν τῷ τέλματι τῆς ὀκνηρίας καί κηφῆνες ζῶσιν εἰς βάρος μελισσῶν, ἀνόσιοι δέ διακρίνονται φωλαί τυχηρῶν παιγνιδίων, ὅπου ὁ πτωχός οἰκογενειάρχης εἴτε παραπλανώμενος ἔξωθεν, εἴτε ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν κακῶν του κλίσεων, διασπαθίζει ἐν μιᾷ στιγμῇ τό κέρδος ὅλης τῆς ἑβδομάδος καί φεύγει πολλάκις καί χρεωμένος ἀδικῶν οὔτω καί τήν σύζυγον καί τά λιμώττοντα τέκνα του. Ἐκεῖ σκοτεινά ὑπόγεια τοῦ Βάκχου, ὅπου ὁ λογικός ἄνθρωπος ἀποκτηνοῦται καί διά κακίστης ἀμίλλης κατορθοῦται ἡ πρόοδος τοῦ κακοῦ, ἐκεῖ καί μέγαρά ὑψηλά καί πολυώνυμα κέντρα διαφθορᾶς, ὅπου ὄργια τελοῦνται καί πλανῶνται ἀστήρικτοι ψυχαί καί παίζεται ἡ τιμή ἀπλάστων πλασμάτων καί χαρύβδεις ροφῶσι πᾶν ἱερόν καί ὄσιον καί ἄτομα ὑποχείρια κτηνωδῶν ὀρμῶν δέν φείδονται μέσων διά τήν ἀπόλαυσιν τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς θεραπείαν τῶν τοιούτων ὀρέξεων.

Ἐν τοιαύτῃ δέ κοινωνίᾳ πόρρω ἀπεχούσῃ τῆς ἀγίας ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καί ἡ οἰκογένεια, ἡ βᾶσις αὐτῆς, δεινήν διατρέχει κρίσιν· εἶναι σπάνια σήμερον, πρό πάντων ἐν ταῖς πόλεσιν, αἱ ὠραῖαι καί εὐσεβεῖς ἑλληνικαί οἰκογενειακαί παραδόσεις, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ διέβλεπεν ἐν τῷ προσώπῳ τῆς συζύγου σύντροφον μοναδικόν καί πολύτιμον ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ζωῆς καί τά τέκνα ἀνατρεφόμενα «ἐν παιδείᾳ καί νοουθεσίᾳ Κυρίου» ἐπειθάρχουν «ὑποτασσόμενα κατὰ πάντα τοῖς γονεῦσι» καί αἱ σύζυγοι ἦσαν ἀφιερωμένοι ὡς πισταί ἐστιάδες εἰς τόν οἶκον τοῦ ὁποίου τήν τιμὴν περί πλείστου ἐποιούντο.

Ἄντί τῆς προγονικῆς ἀρετῆς καί τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς τρομακτικῆ τῶν ἠθῶν ἔκλυσις ἀρχίζει νά ἐπικρατῇ, ἀνόητα καί ἐξευτελιστικά ἔθιμα, ἐγωϊσμός καί ἀλαζονεία, πολυτέλεια ἐξωφρενική καί ματαιοφροσύνη, διπροσωπία καί δολιότης, μοχθηρία καί φθόνος, πλεονεξία καί ἀπληστία καί σκληρότης καί ἀγριότης πρὸς τούς πάσχοντας καί τούς ἐνδεεῖς, ἐγείρονται πάντα ὡς κύματα ἀφρίζοντα καί ἀναταράσσοντα τήν θάλασσαν τοῦ βίου εἰς ἀγρίαν καί φοβερὰν καταγίδα.

Ποῦ βαδίζει συσειομένη ἐν σφοδρᾷ τρικυμίᾳ ἡ σημερινή κοινωνία; Πρὸς τό χρηματιστήριον, πρὸς τὰς τραπέζας, πρὸς τόν μαμμωνᾶν ἐνὶ λόγῳ, εἰς ἀπόκτησιν

τοῦ χρυσομάλλου δέρατος καί τῆς φιλοσοφικῆς λίθου, ἀφ' οὗ πλέον καί αὐτή ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῆς μετεβλήθη ἀπό ἠθοπλαστικῆς εἰς τελείως πρακτικὴν. Πρό πεντηκονταετίας αἱ μητέρες ἐλάμβανον τὰ τέκνα των εἰς τὰ γόνατα καί τὰ ἐδίδασκον τό Εὐαγγέλιον καί τὴν προγονικὴν μας σοφίαν, ἀλλὰ σήμερον ἐκτιμᾶται πλείοτερον πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀγγλικῆς, ἢ γαλλικῆς, ἢ γερμανικῆς προελεύσεως!

Ἡ οἰκογένεια σήμερον δέν φροντίζει νά καθοδηγήσῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν τὰ τέκνα της, ὅπου θά εὕρωσι τὴν ἀληθῆ μὀρφωσιν καί ἠθικοποίησιν, βάσιν στερεάν καί ἀκλινῆ διὰ τὸν βίον - οὐδέ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν σήμερον, ὁπότε αἱ θρησκευτικαὶ γνώσεις ἐθεωρήθησαν ἀποκλειστικῶς ἀναγκαῖαι διὰ τοὺς «καλογήρους», ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅπως εἰς τὴν Ἑγγλίαν καί Ἑμερικὴν, θεωροῦνται ἀπαραίτητοι διὰ πάντα νέον καί δὴ νέαν, συζητούμενα ἀκόμη καί εἰς τὰς αἰθούσας - οὐδ' ὑπὸ τὰς παρηγόρους πτέρυγας καί τὴν σκέπη τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' οὗ κατηντήσαμεν βαθμηδόν εἰς τό σκότος καί τὴν σκιάν θανατηφόρου ψυχικῆς ἀγνώσιας, γέμοντες θρησκευτικῶν δεισιδαιμονιῶν καί προλήψεων πεπαιδευμένοι τε καί ἀπαιδευτοί, σήμερον, ὁπότε καί αὐτός ὁ κλῆρος (ὀφείλομεν νά τό ὁμολογήσωμεν), ὅστις ἔπρεπε νά εἶναι ὁ λύχνος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, πλέει εἰς πέλαγος πυκνῆς ἀμαθείας.

Τέλος πάντων, ἡ ἠθικὴ χαλάρωσις εἶναι τόσον καταφανής, ὥστε παρά πάντων ὁμολογεῖται, ὅτι εἰσέδυσσε μέχρι τῶν σπλάγγνων τῆς κοινωνίας ἐπαπειλοῦσα τὴν ἀποσύνθεσιν αὐτῆς καί ὅπου καί ἂν στραφῆ τις ἀκούει παντοῦ μεμψιμοιρίας κατὰ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως καί αἰτιάσεις δι' αὐτήν, τῶν μὲν κατὰ τῶν δέ. Ἐκ τοῦ λαοῦ οἱ γέροντες μέμφονται τοὺς νεωτέρους, ὡς ἀποβαλόντας τὴν κοσμιότητα καί σεμνότητα τῶν παλαιῶν χρόνων καί ἀναπολοῦσι μετὰ στεναγμῶν τὴν ἀφέλειαν καί χρηστότητα τῆς παρελθούσης γενεᾶς· οἱ νεώτεροι μέμφονται τοὺς πρεσβυτέρους, ὡς αἰτίους γενομένους τῆς σημερινῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν νέων, οὓς βλάπτουσι διὰ τοῦ κακοῦ των παραδείγματος καί τῆς ἐν τῇ ἀνατροφῇ ἀμεριμνησίας.

Οἱ κληρικοί κατηγοροῦσι τοὺς λαϊκοὺς, ὡς ἐπεμβαίνοντας εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας καί διοικοῦντες τὴν παρουσίαν αὐτῆς ὡς ἐπίτροποι τῶν ναῶν καί μηδὲν πρὸς τὴν συντηρήσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἐγκαταλείποντας αὐτοὺς νά ψωμοζητῶσιν· οἱ λαϊκοὶ τοῦναντίον κατηγοροῦσι τοὺς κληρικούς ὡς ἀγραμμάτους καί ὡς ἐκ τούτου μὴ δυναμένους νά ἐπιδράσωσι σήμερον ἐπὶ τῆς κοινωνίας, εἴτε διὰ τῆς διδασκαλίας των, εἴτε διὰ τῆς πνευματικῆς των κινήσεως.

Ἐν τέλει δέ οἱ ἐν τῇ πολιτεία ὑπηρετοῦντες, ἢ πολιτικῶς τὸν λαόν διευσθύνοντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῆς ἠθικῆς τῶν πολιτῶν παραλύσεως καί μὴ δυνάμενοι νά ἐπιβληθῶσι καί ἀναχαιτίσωσι τὸν καταστρεπτικὸν τῆς διαφθορᾶς χεῖμαρρον διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐξωτερικοῦ νόμου, μένουσιν ἀπλοῖ θεαταί τοῦ καταποντίζοντος ρεύματος· οἱ πολῖται ἀφ' ἑτέρου μέμφονται πολλάκις ἐκείνους ὡς καταπατοῦντας τοὺς νόμους καί τὰς ἀποφάσεις, τῶν ὁποίων τὴν τήρησιν καί ἐφαρμογὴν ἀνέλαβον νά ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς ἄλλους, καί προβάλλουσιν ὡς

δικαιολογίαν τῆς παραβάσεως τῆς ἰδικῆς των τὴν ὑπ' ἐκείνων τοῦ νόμου παράβασιν.

Ἐκ τῶν ἀμοιβαίων τούτων ἀντεγκλήσεων προκύπτει ἡ ἀπορία, ὁποῖον ἄρά γε τῶν ἐγκαλούντων μερῶν ἔχει δίκαιον καὶ ὁποῖον τοῦναντίον τό ἄδικον.

Ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἐξετάσωμεν τό πρᾶγμα, ὅταν εἰσδύσωμεν εἰς τό βᾶθος τῆς καταστάσεως ἀφήνοντες τὰς ἐπιπολαίας κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις, θ' ἀποφανθῶμεν ὅτι πάντες πταίωμεν, πρεσβύτεροι καὶ νεώτεροι, κληρικοί καὶ λαϊκοί, προεστῶτες καὶ πολῖται καὶ ἀγρόται. Πρὸς διόρθωσιν λοιπόν τῆς ἀθλιότητος ταύτης ὀφείλει νά κατορθωθῇ ἡ μεταβολή κακῶν γνωμῶν καὶ φρονημάτων καὶ μετὰ καλλιτέραν καὶ σοβαρωτέραν σκέψιν περὶ τῆς κρατούσης ἠθικῆς καταπτώσεως, νά ληφθῇ ἀκλόνητος ἀπόφασις, ἰδιαιτέρως ὑφ' ἑνός ἐκάστου καὶ συνολικῶς ὑφ' ὅλων ὁμοῦ, πρὸς πραγματικὴν μεταμέλειαν ἀπὸ τῶν πονηριῶν, ἀδικιῶν καὶ τῆς σκολιᾶς ὁδοῦ τοῦ μίσους, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς καταδυναστεύσεως τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων.

Ἐάν ὅμως θέλωμεν, τό ταχύτερον, νά ἀρχίσῃ ἡ ἀνασύνταξις τῶν ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων καὶ σταθερῶς νά βαδίσωμεν πρὸς πᾶσαν πρόοδον, ὀφείλει ἡ ἀνάπλασις ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων, εἴτε ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ὑλικὴν καὶ κοσμικὴν τοιαύτην, τάξεων, ἐπειδὴ ἡ κοινωνία ἡμῶν σήμερον εὐρίσκεται εἰς παιδικὴν ἡλικίαν· καὶ καθὼς ἀκριβῶς τὰ παιδιά μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος, ἢ διὰ τῆς ξηρᾶς διδασκαλίας δύνανται νά παιδαγωγηθῶσιν, οὕτω καὶ ἐκείνη μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος, παρά διὰ τῶν ἀφηρημένων θεωριῶν χειραγωγουμένη ὑπὸ τῶν τεταγμένων λειτουργῶν της, εἴτε πνευματικῶν, εἴτε πολιτικῶν, δύνανται νά προκόψῃ. Βεβαίως πεπολιτισμένοι ἄνθρωποι δέν περιμένουσι παραδείγματα ἐκ τῶν ἄνωθεν, ἀλλὰ τηροῦσι τοὺς νόμους ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τῶν ἄλλων· τό τοιοῦτον, ὅμως, προαπαιτεῖ μὀρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν ἀρκετὰ μεγάλην, ἧς στερεῖται ὁμολογουμένως ἡ ἡμετέρα κοινωνία, ἡ παραδειγματιζομένη ἐκ τῶν κακῶν πράξεων περισσότερο, ἀκόμη καὶ τῶν μικρῶν παιδίων.

Ἡθικὴ πρᾶξις τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν ταῖς κοινότησιν δύνανται νά ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν πολὺ ἀποτελεσματικώτερον παρά πολυετῆς διδασκαλίας ἀφηρημένων ἐννοιῶν ἐναντία πρὸς τό παράδειγμα. Ἐάν οἱ διανοούμενοι καὶ οἱ ὑλικῶς τῶν ἄλλων ὑπερτεροῦντες γίνωσιν ἀληθῶς πεπολιτισμένοι, δηλαδὴ μεμορφωμένοι ἠθικῶς καὶ οὐχὶ μόνον ἐξωτερικῶς καὶ τηρῶσι τοὺς τε θρησκευτικούς καὶ πολιτικούς νόμους καὶ κατ' ἰδίαν καὶ δημοσίᾳ οὐδέποτε δέ καταπατῶσι τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, τότε καὶ οἱ ὑστεροῦντες, εἴτε εἰς μὀρφωσιν, εἴτε εἰς πλοῦτον καὶ κοινωνικὴν θέσιν, προθύμως θά πείθωνται τοῖς νόμοις, θρησκευτικοῖς τε καὶ πολιτικοῖς.

Καὶ τῷ ὄντι· παρατηρήσαμεν ὅτι εἰς ἐκείνας ἐκ τῶν κοινοτήτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, εἰς τὰς ὁποίας οἱ προὔχοντες καὶ οἱ ὀπωσδήποτε ὑψηλότερον ἰστάμενοι εἶναι τίμοι καὶ ἐνάρετοι, ἐκεῖ καὶ οἱ χωρικοί εἶναι ἠθικοθρησκευτικῶς

εὐπλαστοί· ὅπου δὲ τοῦναντίον ἐκεῖνοι εἶναι ἄδικοι καὶ ἄρπαγες, τοκογλύφοι καὶ ἀνοικτίρμονες, ἀνήθικοι καὶ ὑλόφρονες, ἐκεῖ καὶ οἱ ἴδιοι ὑστεροῦσι τρομακτικῶς ἐν τῷ ἠθικῷ πεδίῳ, ὄντες τελείως ἀπαίδευτοι ψυχικῶς καὶ ἀμόρφωτοι πνευματικῶς, ὥστε πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀνόρθωσιν αὐτῶν ν' ἀποβαίνει ἄκαρπος. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Κύπριος, ὡς Ἑλλήν χριστιανός, διακρίνεται διὰ τὴν ἐμμονὴν του εἰς τὰ πατρία, ἀλλ' ἀφ' ἑνός μὲν αἱ παραδόσεις αὐταὶ διεστρεβλώθησαν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δουλείας, ἀφ' ἑτέρου δέ, μοί φαίνεται, ὅτι σήμερον - ἰδίως ἐν ταῖς πόλεσι - κατήντησε χαμαιλέων ἀλλάσσεων χρώματα ἀναλόγως πρὸς τὸν ἄνεμον, ὅστις θά φυσήσῃ ἐκ τῆς Ἑσπερίας, εὐκόλως δέ μιμεῖται - ἰδίως ἐν τοῖς χωρίοις - κακὰς πράξεις ὁμοφύλου καὶ ὁμοθρήσκου.

Ἄφοῦ λοιπὸν οὕτως ἔχει, ὀρθῶς παρατηρήσαμεν ὅτι, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐνάρετοι προεστῶτες ἐκεῖ καὶ οἱ ἀγρόται εἶναι εὐπλαστοὶ καὶ τοῦναντίον ἐπίσης· πράγματι δέ, διότι εἰς τὰς συναναστροφὰς των οἱ τοιοῦτοι εἰς τὰ κέντρα καὶ τὰ καφενεῖα τῶν χωρίων, διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῆς συμβουλῆς των παιδαγωγοῦσι τοὺς χωρικοὺς τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε νὰ ἔχωσι προσλαμβανούσας παραστάσεις διὰ πᾶν, εἴτε ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου τοῦ χωρίου ἠθικὸν δίδαγμα, εἴτε καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα. Ἄλλ' ἴσως ἤθελε παρατηρήσῃ τις, ὅτι καλὸν βεβαίως εἶναι τὸ παράδειγμα τὸ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκ τῶν καλῶν ἀνθρώπων προερχόμενον, ἀλλ' ἢ ὠφελιμωτέρα παραδειγματίσις γίνεται ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ, ἣτις ὡς βᾶσις τῆς κοινωνίας δίδει καὶ τὴν βᾶσιν πάσης διαπαιδαγωγήσεως τῶν ἀτόμων.

Συμφωνοῦμεν πλήρως καὶ ἡμεῖς, προσθέτοντες ὅτι οἱ γονεῖς χρεωστοῦσι νὰ δίδωσι τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς τὰ τέκνα των, ἐὰν θέλωσι νὰ τὰ ἴδωσι χρηστοῖα καὶ ἐνάρετα. Ἐὰν ἐπιθυμῶσι νὰ σέβωνται καὶ ἀγαπῶσιν αὐτοὺς τὰ τέκνα των, ὀφείλουσιν ἐκεῖνοι πρῶτοι νὰ σέβωνται καὶ ἀγαπῶσιν ἀλλήλους, ἀποδίδοντες πρὸς τούτοις εἰς τὰ τέκνα τὴν ἀρμόζουσαν στοργὴν. Ποσάκις αἱ μεταξύ των γονέων ἔριδες καὶ φιλονικίαι δὲν κατέστρεψαν τὰ ὠραιότατα καὶ τρυφερότατα τῆς καρδίας τῶν τέκνων συναισθήματα καὶ δὲν ἐξῆλθον ἐκ τοιούτων οἰκογενειῶν ἀνθρωποὶ σκληροὶ καὶ θηριώδεις! Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξέλθωσιν ἀνθρωποὶ εὐαίσθητοι καὶ φιλάνθρωποι ἐξ οἰκογενειῶν, ὅπου ἐπικρατοῦσιν οὐχὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ εἰρήνη, ἀλλὰ τὸ μῖσος καὶ ἡ διχόνοια; Αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ ταραχαί, αἱ ἔριδες καὶ φιλονικίαι, αἱ ὕβρεις καὶ οἱ διαπληκτισμοί, ἅτινα συχνάκις λαμβάνουσι χώραν ἐν ταῖς τοιαύταις οἰκογενεαῖς, ἀπαμβλύνουσι τὰ τρυφερά των τέκνων αἰσθήματα καὶ ἀποσκληρύνουσι τὴν καρδίαν των καὶ καθιστῶσιν αὐτὰ ἐπίσης φιλέριδα, φιλόνοκα καὶ μηδένα σεβόμενα ἢ ἀγαπῶντα.

Ἄλλ' ἔχουσιν ἐπίσης δίκαιον οἱ διατεινόμενοι, ὅτι κατὰ δεύτερον λόγον ἐν τῷ Σχολείῳ θά διαπαιδαγωγῶμεν τὰ τέκνα ἡμῶν, ὥστε ἡ νέα γενεὰ νὰ ἀναθάλη ἀπηλλοτριωμένη τῶν ἰδικῶν μας ἐλαττωμάτων καὶ κοσμῶσα ἐπὶ ταῖς προγονικαῖς ἀρεταῖς· ὅθεν δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ οἱ διδάσκαλοι καθῆκον ἔχουσιν ἐκτός τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦ διὰ τῶν γραμμάτων, νὰ καλλιεργῶσι καὶ τὰς ἠθικὰς δυνάμεις

των μαθητῶν διά τοῦ ἰδικοῦ των παραδείγματος, ἔν τε τῷ σχολείῳ καί ἐκτός αὐτοῦ, τήν δέ καρδίαν αὐτῶν διά καλῶν συμβουλῶν νά διαμορφῶσι καί διαπλάττωσιν.

Οὐ μόνον ὅμως ἐπί τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας τῶν μαθητῶν μεγάλην ἔχει ροπήν ἢ τοιαύτη ἢ τοιαύτη τοῦ διδασκάλου διαγωγή ἀλλά καί ἐπί τῆς κοινωνίας ὅλης, πρό παντός δ' ἐν τοῖς χωρίοις, ὅπου μία κακή πρᾶξις, ἐν σκανδαλῶδες ἔργον τοῦ διδασκάλου, πολλά τά κακά δύναται νά ἐπιφέρῃ· καί τοῦτο, καθόσον, ὅπως οἱ μικροί μαθηταί, οὕτω καί οἱ ἀπλοϊκοί χωρικοί, ὡς μή ἔχοντες εἰσέτι ἰσχυράν καί ἀνεπτυγμένην τήν κριτικήν των δύναμιν, μεταχειρίζονται ὡς πῆχυν καί κανόνα τῆς ἀληθείας τά ὑπό τῶν διανοητικῶς καί κοινωνικῶς ὑπερτερούντων διαπραττόμενα.

Οἱ διδάσκαλοι, σήμερον ἰδίως, ὅποτε ὁ κληρὸς ὑστερεῖ εἰς ἀνάπτυξιν, ἔχουσι μέγα μέρος ἐν τῇ ἀνασυντάξει, ἣτις δέον νά συντελεσθῇ ἐπί τοῦ ἠθικοῦ πεδίου, οὐχί δέ μόνον ἐπί τοῦ ἐθνικοῦ τοιοῦτου· διότι δέν πρέπει νά τό ἀποκρύψωμεν, ὅτι καί τό ἐθνικόν φρόνημα σοβαρῶς κλονίζεται ὑπό τῆς κρατοῦσης κακοδαιμονίας καί τοῦ ἀνιάτου νοσήματος, ὅπερ καταλαμβάνει βαθμηδόν πᾶσαν κοινωνικήν τάξιν, τοῦ ἐγωϊσμοῦ δηλαδή, τῆς συμφεροντολογίας καί τοῦ ἡδονισμοῦ, ὅστις ἀποκτηνώνει τήν λογικήν φύσιν.

Ἐάν δέ διατείνηται τις, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ προορισμός τοῦ διδασκάλου, ὁ ἐκπολιτισμός δηλαδή τῶν κοινοτήτων, ὅπως διῆθεν εὐτυχήσωσιν αὐταί εἰσαγόμεναι εἰς τὰς νέας θεωρίας τῆς ζωῆς, ἐννοεῖ δέ ὡς τοιοῦτον τήν διδασκαλίαν ξηρῶν τινων τύπων εὐγενεοῦς συμπεριφορᾶς, σφάλλει οὕτως· διότι πᾶσα ἀνάπτυξις καί πρόοδος θά φέρῃ τήν εὐδαιμονίαν τήν ἀληθινήν, ἐάν στηριχθῇ ἐπί μόνῃς τῆς ἀρετῆς, τῆς ὁποίας χωριζομένη πᾶσα ἐπιστήμη πανουργία γίνεται· καί διότι πολιτισμός ἀληθῆς δέν εἶναι ἢ ψευδεπίπλαστος ἐξωτερική εὐγένεια, ἐνῶ ἡ ψυχὴ γέμει πονηριῶν, δολιότητος καί μίσους, ἀλλ' ἢ ἀγάπῃ, ἢ ὑποχωρητικότης καί ἢ εἰρήνῃ, ἢ ἀλληλεγγύῃ, ἢ ἀλληλοβοήθειᾳ καί ἢ φιλάνθρωπῃ, ἢ ψυχικῇ, ἐνὶ λόγῳ, εὐγένεια, ἐν οἷς ὀφείλει νά διακρίνηται ὁ διδάσκαλος νά παιδαγωγῇ τήν ἐν ἧ διδάσκει κοινότητα. Διότι δέν εἶναι περιττόν νά ὑπομνήσωμεν, ὅτι τόν ἀληθινόν πολιτισμόν μόνον αἱ χριστιανικαί αὐταί ἀρεταί δύνανται νά καλιεργήσωσιν· αὐταί τῇ ἀληθείᾳ ἀπέσπασαν τόν πρῶτον ἄθλιον κόσμον τοῦ ἀπαισίου ταρτάρου, ἐν ᾧ εὐρίσκετο, καί ἐπέδρασαν ἐκπολιτιστικῶς καί ἐπί τῶν ἀλλοθρήσκων ἀκόμη λαῶν, τοῦ πολιτισμοῦ των, ὅπου τυχόν ὑπάρχει τοιοῦτος, ὀφειλομένου εἰς τήν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν ἐπί ἀρχῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου διαπλαττομένων.

«Εἶναι ἀναντίρρητον - ἔγραφεν ὁ Φίχτε - ὅτι καί ἡμεῖς καί ἡ ἐποχὴ ἡμῶν σύμπασα καί σύνολοι αἱ φιλοσοφικαί ἡμῶν ἐκ ζητήσεως καί ἐπερεΐδονται καί ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι ὁ Χριστιανισμός διεισέδυσσε πολυειδῶς καί πολυτρόπως εἰς ὀλόκληρον τόν πολιτισμόν ἡμῶν καί ὅτι, συνελόντι εἰπεῖν, οὐδέν θά εἴμεθα ἀπό ὅ,τι σήμερον εἴμεθα, ἐάν ἡ πανίσχυρος αὕτη δύναμις δέν

προεπορεύετο ἡμῶν ἐν χρόνῳ». Πράγματι δέ, διότι διά τῆς ἀεννάου ἀγάπης πρὸς ἀδιάκοπον καὶ ἐντατικήν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν κηρύσσει ὁ Χριστιανισμὸς - βασιζόμενος ἐπὶ τόσων καὶ τόσων χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς - πολεμεῖ τὴν ὀκνηρίαν μέχρι τοῦ νὰ παραγγέλλῃ ἀργὸς μηδὲ νὰ ἐσθίῃ καὶ ὑποβοηθεῖ θαυμασίως τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν, διά τῆς συνεχοῦς καὶ ἀτελευτήτου καλλιέργειας τῆς γνώσεως καὶ πάσης ἐκφάνσεως τῆς ζωῆς.

Ὁ διδάσκαλος λοιπόν, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ ἐργαζόμενος πρὸς ἀνάπλασιν τῆς, ἐν ἧ ἡ διδάσκει, κοινότητος, ὀφείλει νὰ προτρέπῃ τοὺς χωρικούς πρὸς ἐργασίαν, ἵνα δι' αὐτῆς ἀποφεύγωσι πᾶσαν κακίαν καὶ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ των βαράθρου, πρὸς ἐργασίαν διά τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν μεθόδων - ἀλλ' ἐργασίαν ἐντιμον φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἰλαροῦ φωτός τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς - ἅτινα θὰ ἐπιτύχῃ, ἐάν κατορθώσῃ νὰ συνηθίσῃ τοὺς χωρικούς εἰς ἐπωφελεῖ χρῆσιν τοῦ χρόνου, ὅστις εἶναι τόσον βραχύς.

Πρὸς τοῦτο πολὺ ὠφέλιμον νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο, ἐάν εἰς ἕκαστον καφενεῖον χωρίου, ἀντὶ τῆς τραπέζης τοῦ χαρτοπαιγνίου, ὑπῆρχε τράπεζα, ἐφ' ἧς νὰ εἶναι ἀποτεθειμένα ὠφέλιμά τινα βιβλία πρὸς διαφώτισιν τῶν χωρικῶν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων καὶ ἐξύμνησιν τῆς ἐργασίας, ἔτι δέ καὶ ἐφημερίδες, ἧ καὶ γεωργικόν περιοδικόν. Ταῦτα δέ νὰ μελετῶσιν ἀποφεύγοντες οὕτω τὰς ἀργολογίας, συκοφαντίας καὶ τὰς ἔριδας - μάλιστα πάντων κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτάς - ἧ ν' ἀναγινώσκωσιν εἰς ἐπήκουον τῶν ἀγραμμάτων οἱ γινώσκοντες ἀνάγνωσιν χωρικοί, πράγματα, ἅτινα δύναται νὰ ἐπιτύχῃ συνεννοούμενος μετὰ τοῦ μουκτάρου καὶ τῶν προεστώτων τοῦ χωρίου ὁ διδάσκαλος.

Τότε καὶ ἡ Ἐκκλησία, εὐρίσκουσα τό κατάλληλον ἔδαφος, κάλλιστα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτῆς δρασίαν διά περιοδικοῦ ὑφ' ὧν τῶν Μητροπόλεων καὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐκδιδόμενου καὶ δι' ἠθικοκοινωνικῶν μικροῦ σχήματος ἐφημερίδων (ἐάν δέν δύναται νὰ διατεθῶσιν ἀρκετὰ πρὸς τοῦτο), ὑπὸ τε τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν Μητροπόλεων ἐκδιδόμενων. Ταύτας δέ θὰ ἐμελέτων οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις αὐτῶν καφενεῖοις, ἅτινα θὰ μετεβάλλοντο βαθμηδὸν εἰς εἶδος ἀναγνωστηρίων, ἀποσιπῶντα τοὺς χωρικούς ἀπὸ τόσων ἐπιβλαβῶν ἔξεων καὶ πράξεων.

Διὰ τοιούτων ἀκριβῶς μέσων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μορφώνωνται καὶ ν' ἀποφεύγωσι τὰ κακὰ ἔργα, ὅσ' ἀπηριθμήσαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις - ψεῦδος, χαρτοπαίγνιον καὶ τὴν μέθην, ἀδικίας, δολίας κλοπᾶς καὶ φανεράς τοιαύτας, διχονοίας, μάχας καὶ φόνους καὶ πᾶσαν ἀνηθικότητα - χρησιμοποιοῦντες τὴν ἀργίαν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν πρὸς ἐργασίαν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν των διαπλάσιν, ὥστε σύνολος ὁ χρόνος τῆς ζωῆς νὰ εἶναι διηνεκῆς ἐργασία· ἀποφεύγοντες δ' οὕτω τὴν ὀκνηρίαν, τὴν μητέρα πάσης κακίας, καὶ παραδιδόμενοι εἰς τὴν ἐντιμον ἐργασίαν, τότε θὰ ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ ἐκφύγουν καὶ τὴν τελείαν οἰκονομικὴν καταβάράθρῳσιν, πρὸς ἣν φέρεται ὁ τόπος.

Ἀσφαλῶς, ὅμως, τινὲς θὰ παρατηρήσωσιν, ὅτι εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ

ἀναγέννησιν ὄφειλεν ὁ κληρὸς νὰ πρωτοπορήσῃ ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος, ὅστις τοῦναντίον δίδει τό σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως πρὸς τό κακόν καί ἐνῶ ὡς ὁδηγός ὄφειλε νὰ πολεμῇ κατά τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ἐγκαταλείπει τὸν ἀγῶνα γενόμενος παραίτιος ἀνυπολογίσου ζημίας! Ὁμολογῶ μὲν ταῦτα, ἀλλ' ὀφείλω ν' ἀποδώσω δικαιοσύνην πρὸς τὸν ἀγράμματον ἰδίᾳ κληρὸν τῶν χωρίων ὑπομνήσκων, ὅτι οἱ κληρικοὶ δέν γεννῶνται τοιοῦτοι, ἀλλὰ κατόπιν χειροτονοῦνται φέροντας τὴν χροιάν τῆς κοινωνίας, ἐξ ἧς προῆλθον· αὕτη βεβαίως πταίει, κατά τό μέγιστον μέρος, μεταδίδουσα, λόγῳ τῆς ποιότητός της, εἰς τούτους πάντα τὰ ἐλαττώματα, ἅτινα ἐν αὐτῇ ἐπιπολάζουσιν, ἀναμορφουμένης δέ ταύτης θά ἐξέρχονται καί οἱ τοιοῦτοι ἀναμορφωμένοι καί ἠθικῶς τελειότεροι.

Ἄλλ' οἱ κληρικοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ἴσως προσθήσῃ τις, οἵτινες θά μορφώσωσι κατά Χριστόν τὴν κοινωνίαν, οὐχί δ' ἡ κοινωνία τοὺς κληρικούς. Καί εἶναι μὲν ἀληθές τό ρηθέν, ἀλλ' ὅμως πρὸς τοῦτο πρέπει πρῶτον αὐτοὶ νὰ μορφωθῶσι καί καταστῶσιν ἱκανοὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν προορισμοῦ, νὰ τοῖς δοθῶσι δέ τὰ ἀπαιτούμενα εἰς συντήρησιν ἑαυτῶν καί τῆς οἰκογενείας τῶν ὑλικὰ μέσα, ὅπως μὴ περισπῶνται περὶ ἀλλότρια καί εὐτελίζονται καί ἐξουθενῶνται ὑπὸ τῶν ἀνοήτων, ἀλλ' ἐπιδίδονται μὴ στενάζοντες εἰς τό ἅγιον ἔργον τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καί διδαχῆς. Πράγματι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει - ὅταν ὁ λαὸς καί παρά προὔχόντων καί παρά διδασκάλων καί παρά τῶν κληρικῶν ἰδίᾳ διδάσκηται καί εἰς τό ἀγαθόν παραδειγματίζεται συνεχῶς ἠθικοποιούμενος καί ἀναμορφούμενος - θά προκύψωσι λαμπρὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἐφ' ὅσον ὁ λαὸς ἡμῶν εἶναι μάζα εὐπλαστος. Τότε δηλαδὴ θά τεθῶσι καί αἱ βάσεις τῆς θρησκευτικῆς ἀναγεννήσεως, καθόσον, ὡς προερρήθη, ἠθικόν καί θρησκευτικόν συναίσθημα εἶναι ἀλληλένδετα καί ὑποβοηθοῦσιν ἄλληλα.

Ἡ θρησκευτικὴ τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσις ἀρχίζει βεβαίως ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἐν τῷ σχολείῳ, ὅθεν καί ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει πάντοτε νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων, ἐπιβλέπουσα καί τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν καί τὰ εἰσαγόμενα θρησκευτικὰ βιβλία· δέν πρέπει, ὅμως, νὰ περιορίζηται μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθῇ τὴν θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν καί κατόπιν ἐν τοῖς Κατηχητικοῖς Σχολείοις, Κυριακοῖς μαθήμασι διὰ τῶν θρησκευτικῶν ὀργανώσεων καί Συλλόγων καί διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ βιβλίου τῶν βιβλίων, τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς πᾶσαν οἰκογένειαν.

Καί ἐν ταῖς πόλεσι μὲν δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δρᾶσιν της καί ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἰδρύουσα, κατά τὰνωτέρω, παρ' αὐτοὺς τοὺς ναοὺς Κατηχητικὰ Σχολεῖα, ὅπου νὰ διδάσκηται ἡ μικρὰ ἡλικία καί οἱ ἐνήλικες ἀκόμη τὴν πίστιν καί τὴν ἀρετὴν, εἴτε κηρύσσουσα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ἐν Κυριακοῖς μαθήμασι ὑπὸ τύπον ἐκλαϊκευμένων θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν, εἴτε καί ἐν Θρησκευτικοῖς Συλλόγοις ἀναπτύσσουσα τὰ ρήματα τῆς ζωῆς τῆς αἰωνίου διὰ τῶν ἱεροκηρῦκων αὐτῆς· ἀλλ' ἐν τοῖς χωρίοις ἴσως μόνον ἐν τῷ ναῷ δύναται νὰ ἐργασθῇ ἀποτελεσματικῶς διὰ τούτων καί δεόν λοιπὸν ἐκεῖ νὰ στρέψῃ τὴν

προσοχήν.

Ἐπειδὴ, ὅμως, οἱ χωρικοί εἴτε κακῶς παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῶν πόλεων, εἴτε καί ὑπὸ τῶν καφενείων ἐλκούμενοι - ἅτινα ἐν τοῖς χωρίοις κατήντησαν κέντρα οὐχί ἐκπολιτισμοῦ, ἀλλ' ἐκφραυλισμοῦ - ἀποσκιρτῶσι τῆς ἱερᾶς λειτουργίας καί δεδομένου ὅτι, λόγῳ τῆς καθυστερήσεως των ἐν τῇ ἀναπτύξει ἐπιτρέπεται ἡ ἀναγκαστική, οὕτως εἰπεῖν, χειραγώγησίς των - καθὼς γίνεται καί ἐν ἄλλαις καί δὴ πεπολιτισμέναις χώραις - ἐπιβάλλεται ἡ ἐπιβολή τῆς Κυριακῆς ἀργίας· ὅθεν ἀνάγκη ἢ Ἐκκλησία, καταλλήλως μετὰ τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν συνεργαζομένη, νά κατορθώσῃ νά ἐπιβάλλῃ τόν νόμον τοῦτον ἐν τοῖς χωρίοις, ὅπου εὐτυχῶς δέν ὑφίστανται οἱ αὐτοὶ λόγοι συναγωνισμοῦ ἐμπορικοῦ μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων, Ἑλληνικοῦ καί Τουρκικοῦ, ὡς συμβαίνει ἐν Λευκωσίᾳ, ἐν μέρει δέ καί εἰς τὰς ἄλλας πόλεις. Τότε ἐπιβλέπουσα τὰ τῆς λατρείας καί ὁδηγοῦσα τούς Χριστιανούς εἰς τὴν κατανόησιν τῶν τύπων, δύναται νά μεριμνήσῃ καί περὶ τοῦ θείου κηρύγματος, ὅπως ἀκούηται πανταχοῦ συχνόν, ζωντανόν καί ἐνθουσιῶδες, θερμουργόν, ἐκριζοῦν καί κατακαῖον τὰ ζιζάνια τῆς ἀμαρτίας, ἐμπεδοῦν δέ καί στηρίζον τούς ὀρθῶς πιστεύοντας καί καλῶς περιπατοῦντας ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀρετῆς.

Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς καί δύο ἱεροκλήρυκες δι' ἐκάστην Μητρόπολιν δέν ἐπαρκοῦσιν, ὅπως περιοδεύωσιν ἐπαρκῶς ἐπαρχίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἑκατὸν καί πλέον κοινοτήτων καί περισσότεροι δέν δύναται νά διορισθῶσι, λόγῳ οἰκονομικῆς ἀνεπαρκειᾶς, δέον νά ἐπισπευθῇ ὑφ' ἐκάστης τῶν Ἐπισκοπῶν ἢ ἴδρυσις - ἀσφαλῶς κατορθωτή, καθὸ ὀλιγοδάπανος - θρησκευτικῶν ἐφημερίδων μικροῦ σχήματος καί ὕλης ποικίλης, αἵτινες δύναται νά εὐδοκιμήσωσιν ἀσφαλέστερον τῶν περιοδικῶν, ἵνα ὁ γραπτὸς λόγος ὑποκαθιστᾷ τόν προφορικόν, κατὰ τό δυνατόν.

Ὁμολογουμένως, ὅμως, ὁ κυριώτερος συντελεστής τῆς ἀποτελεσματικωτέρας δράσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ κατώτερος κληρὸς, ὅστις εἶναι τό καταλληλότερον ὄργανον εἰς χεῖρας αὐτῆς πρὸς θρησκευτικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ὡς ἀναστρεφόμενος καθ' ἡμέραν μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, καί πρὸς ἠθικὴν τοιαύτην, διὰ τοῦ παραδείγματος καί πρὸς φιλανθρωπικὴν ἀκόμη, διὰ τῆς παρορμήσεως πρὸς ἀλληλοβοήθειαν καί τὴν πρὸς ἀναπήρους ἐλεημοσύνην. Δεδομένου ὅθεν ὅτι ὁ ὑπάρχων κληρὸς ὑστερεῖ κατὰ πολὺ τοῦ ὕψους εἰς ὅπερ ἔδει νά ἴσταται, ἵνα καταστῇ ἄξιος ἐργάτης τοῦ ἀμεπελῶνος τοῦ Κυρίου, πρέπει νά ἐκπαιδευθῇ καταλλήλως, ἔστω καί ἐκ τῶν ἐνόντων διὰ φροντιστηριακῶν μαθημάτων ὑπὸ περιοδευόντων ἱεροκηρύκων, νά μὴ χειροτονῆται δ' εἰς τό ἐξῆς ἱερεὺς μὴ ἀπόφοιτος Ἱερατικῆς Σχολῆς, ἐάν θέλῃ ἡ Κυπριακὴ Ἐκκλησία, νά παρακολουθῇ τὴν κίνησιν τῆς ἀναγεννήσεως τὴν ἐν τῇ λοιπῇ Ὁρθοδοξίᾳ.

Πρὸς τοῦτο δύναται νά συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Ἱερῶν Μονῶν, αἵτινες δέον νά καταβληθῇ προσπάθεια, ὅπως ἀναδιοργανωθῶσι κατὰ τό πνεῦμα τῶν ἱερῶν κανόνων, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων ἀδελφῶν· νά προσαρμοσθῶσι δέ καί πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, ἵνα ὠφελῶσι καί τὴν κοινωνίαν, καταστῶσι δ' οὕτω

κέντρα καρποφόρου δράσεως ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας, διά τῆς ἰδρύσεως ἔν τινι ἐξ αὐτῶν Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου, μέλλοντος νά προπονῆ ἱεροκήρυκας τῶν χωρτικῶν κοινοτήτων, ἐφημερίους, ἐξομολόγους καί ἱεροψάλτας, ἀλλά καί ὑπέρ τῆς κοινωνίας διά τῆς ἰδρύσεως ὀρφανοτροφείου, ἐφ' ὅσον θά ἐπιτρέψωσιν οἱ πόροι αὐτῶν τε καί τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τοῦ ὁποίου διά καταλλήλου ἐργασίας νά στρατολογῶνται ἐλευθέρως ζηλωταί ἐργάται τῆς Ἐκκλησίας.

Πρός ἐκτέλεσιν ὅμως τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ρηθέντων, ἥτις θά παρουσιάσῃ τήν Ἐκκλησίαν ἀντιλαμβανομένην τήν κρισιμότητα τῶν νῦν καιρῶν καί πρὸς ἀξιοπρεπῆ μισθοδοσίαν τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ὅστις ὡς ἐγγράμματος θά ἔχη τὰς λογικωτάτας του ἀξιώσεις καί πρὸς προστασίαν τῆς ἱερᾶς περιουσίας καί τήν ἀρίστην καί ἐπωφελεῆ χρησιμοποίησιν αὐτῆς, ἀπαιτεῖται σύντομος ἢ λύσις τοῦ πολυθρυλήτου Ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν Ζητήματος καί ἀπό τῆς οἰκονομικῆς του ἀπόψεως. Λέγω δι' οὕτω, διότι ἴν' αὕτη καταστῆ ἀποτελεσματικὴ καί σωτήριος βάσις δέον νά τεθῆ ἢ πνευματικὴ αὐτοῦ λύσις, κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα, διά τῆς ἠθικοθησκευτικῆς δηλαδὴ ἀναγεννήσεως κλήρου τε καί λαοῦ· πολὺ δ' ὀρθῶς, καθ' ὅσον καί ὁ Χριστός ἐν ταῖς διδαχαῖς αὐτοῦ ἀπετάθη πάντοτε πρὸς τήν καρδίαν καί τήν ψυχὴν, ἐπιζητήσας τὰς κοινωνικὰς βελτιώσεις, οὐχί ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, διά τῆς ἀναπλάσεως δηλονότι τῆς καρδίας καί τῆς ψυχῆς, ἥτις καί μόνη ἀληθινὴ τοιαύτη ὑπάρχουσα δύναται νά εἶναι σταθερά καί νά γίνῃ ἀσφαλὴς ἐπίβασις πρὸς τήν ἐξωτερικὴν καί οἰκονομικὴν.

Λεόντιος Σ. Λεοντίου Δ.Θ, Ἱεροκήρυξ Μητροπόλεως Πάφου.

Ἐλευθερία, 24.11.1926, 27.11.1926, 4.12.1926, 11.12.1926, 15.12.1926 καί 31.12.1926.

Δημοσιεύτηκε στη Θεολογικὴ Επετηρίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κιτίου *Ἐκκλησιαστικός Κήρυκας*, τόμ. 10 (Λευκωσία 2004), σ. 138-164.